

Udruženje građana „Pridruži se“

Analiza

politike Opštine Paraćin u odnosu na zaštićeno područje III kategorije „Spomenik prirode vrelo Grze“

Projekat „Štitimo li vrelo Grze?“

ШТИТИМО ЛИ ВРЕЛО ГРЗЕ?

Прошло је десет година од проглашења врела Грзе заштићеним подручјем. Какви су резултати? Шта треба унапредити? Пратите наше ново истраживање на www.pridruzise.rs i <https://www.facebook.com/pridruziseparacin>

мај 2022. године
Paraćin

Sadržaj

1. Uvod.....	3
Kako je prikupljena dokumentacija za analizu.....	3
2. Prikupljeni dokumenti.....	4
Planska dokumentacija:.....	4
Odluke, pravilnici i mišljenja koja se odnose direktno na zaštićeno područje.....	4
Godišnji programi i izveštaji upravljača zaštićenog područja kao i godišnji programi i izveštaji o realizaciji programa upravljanja zaštićenim područjem, odluke o budžetu Opštine Paraćin.....	5
Godišnji programi i izveštaji o realizaciji godišnjih programa upravljanja zaštićenim područjem.....	5
Odluke o budžetu Opštine Paraćin:.....	6
3. Analiza prikupljene dokumentacije.....	7
3.1. Analiza planske dokumentacije.....	7
3.2. Odluke, pravilnici i mišljenja koja se odnose direktno na zaštićeno područje.....	9
3.3. Godišnji programi i izveštaji upravljača zaštićenog područja kao i godišnji programi i izveštaji o realizaciji programa upravljanja zaštićenim područjem, odluke o budžetu Opštine Paraćin.....	11
Budžet.....	11
Turistička organizacija.....	12
Godišnji programi upravljanja zaštićenim područjem i izveštaji o ostvarivanju programa upravljanja....	12
Koliko je zaista investirano?.....	18
4. Stanje zaštićenog prirodnog dobra ustanovljeno terenskim istraživanjem - uvidom.....	21
5. Zaključak i predlozi.....	26
5.1. Značajni nalazi analize.....	26
5.2. Preporuke.....	26

ANALIZA LOKALNIH POLITIKA

od uticaja na stanje zaštićenog područja „Spomenik prirode vrelo Grze“

1. Uvod

Zaštićeno područje „Spomenik prirode vrelo Grze“ proglašeno je odlukom koju je Skupština Opštine Paraćin donela na sednici održanoj 22.11. 2013. godine i jedino je zvanično proglašeno zaštićeno područje u skladu sa Zakonom o zaštiti prirode na teritoriji opštine (po Prostornom planu opštine planirano je proglašenje 20 zaštićenih područja, od kojih je jedno vrelo Grze).

U ovom dokumentu analiziraju se lokalne politike koje su se primenjivale u ovom desetogodišnjem periodu na zaštićeno područje.

Lokalne politike mogu se grubo podeliti u četiri grupe:

- planska i urbanistička dokumentacija
- odluke, pravilnici, saglasnosti koji se odnose direktno na zaštićeno područje, proglašenje i uređenje reda napodručju
- programi rada upravljača zaštićenog područja uključujući godišnje programe i izveštaje Turističke organizacije Paraćin koje usvaja Skupština opštine i godišnje programe i izveštaje upravljanja zaštićenim područjem koje donosi sam upravljača

Deset godina je dovoljno dug period koji omogućava da se sagledaju efekti dosadašnje zaštite, uoče eventualni problemi i predlože unapređenja mera zaštite.

Predmet ovog dokumenta je analiza dosadašnje prakse, ukazivanje na propuste koje je moguće ispraviti i davanje preporuke za unapređenje politika.

Kako je prikupljena dokumentacija za analizu

Analiza lokalnih politika koje su od uticaja na stanje zaštićenog područja „Spomenik prirode vrelo Grze“ sprovedena je prikupljanjem opštinskih propisa korišćenjem Zakona o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja, preuzimanjem dokumentacije (odluka, planova, programa i izveštaja) koje su javno objavljene na internet strani opštine na adresi www.paracin.rs i korišćenjem dokumentacije koja je zvanično razmatrana i usvajana na sednicama skupštine opštine (pre svega izveštaji i godišnjih programa rada upravljača – Turističke organizacije Paraćin, koja u toku sprovođenja projekta, do izrade ove analize, nije dostavila svu traženu dokumentaciju)

2. Prikupljeni dokumenti

Tokom istraživanja prikupljeni su sledeći dokumenti:

Planska dokumentacija:

1. Izvod iz Prostornog plana Opštine Paraćin (Usklađivanje prostornog plana Opštine Paraćin sa odredbama zakona, Sl. glasnik br. 72/09 i 81/09, objavljenog u SLO Paraćin br. 8/2011 od 01.07.2011. godine
2. Izvo iz PGR za turistička naselja Grza i Sisevac objavljenog u SLO Paraćin 8/2008 od 09.05.2008. godine

Odluke, pravilnici i mišljenja koja se odnose direktno na zaštićeno područje

1. Odluku o proglašenju oblasti vrela Grze zaštićenim područjem III kategorije donela je Skupština Opštine Paraćin na sednici održanoj 22.11. 2013. godine pod brojem 63-1/2013-01-II.
  2. Odluka je doneta na osnovu prethodno pribavljene saglasnosti Ministarstva, energetike, razvoja i zaštite životne sredine br. 353-02-2171/2013-08 od 30.10.2013. godine.
  3. Upravljač je doneo Plan upravljanja za period od 2014. do 2023. godine – član 52. Zakona - da li je data saglasnost nadležnog organa na plan upravljanja – član 54. Zakona
  4. Na Plan upravljanja za period od 2014. do 2023. godine Mišljenje (sa primedbama) je dao Zavod za zaštitu prirode Srbije pod brojem 03 019-250/2 od 14.10.2014. godine
  5. Pravilnik o čuvarskoj službi – doneo je upravljač pod brojem 398-I od 29.10.2014.
  6. Umesto studije zaštite, upravljač nam je dostavio Rešenje o izdavanju uslova zaštite prirode Zavoda za zaštitu prirode Srbije, izdate od strane Kancelarije u Nišu, 03 Br. 019-70/2 od 10.05.2016. godine.
- Uslovi su izdati u svrhu izvođenja radova na uređenju prostora u zaštićenom području.

Godišnji programi i izveštaji upravljača zaštićenog područja kao i godišnji programi i izveštaji o realizaciji programa upravljanja zaštićenim područjem, odluke o budžetu Opštine Paraćin

Godišnji programi i izveštaji upravljača – Turističke organizacije Paraćin prikupljeni su za sledeće godine:

- 2014
  - Izveštaj o radu za 2014. godinu
- 2015
  - Plan i program rada za 2015. godinu i prva izmena Plana i programa rada za 2015. godinu
- 2016
  - Izveštaj o radu za 2016. godinu
- 2017
  - Plan i program rada za 2017. godinu
- 2018.
  - Nema javno dostupne dokumentacije za 2018. godinu, niti je u toku projekta do izrade analize dostavljena tražena dokumentacija od strane upravljača i Skupštine opštine
- 2019
  - Plan i program zrada za 2019. godinu
- 2020.
  - Izmjena plana i programa rada za 2020. godinu
  - Izveštaj o radu za 2020. godinu
- 2021.
  - Prva izmena plana i programa rada za 2021. godinu
- 2022.
  - Izmjena plana i programa rada za 2022. godinu
  - Izvešta o radu za 2022. godinu
- 2023.
  - Plan i program rada za 2023. godinu

Izmene planova i programa rada su zapravo “rebalansi” koje tokom godine usvaja Skupština Opštine. Ovi dokumenti sadrže kompletne aktivnosti upravljača, tj. ne odnose se samo na usvajane izmene planova i pozicije koje se menjaju u finansijskim planovima i iz njih je moguće sagledati ukupnu planiranu aktivnost upravljača kao i iz Planova i programa za određenu budžetsku godinu.

Godišnji programi i izveštaji o realizaciji godišnjih programa upravljanja zaštićenim područjem

- 2018
  - Godišnji program upravljanja za 2018. godinu
  - Izveštaj o realizaciji godišnjeg programa upravljanja za 2018. godinu
- 2019
  - Godišnji program upravljanja za 2019. godinu
  - Izveštaj o realizaciji godišnjeg programa upravljanja za 2019. godinu
- 2020
  - Godišnji program upravljanja za 2020. godinu
  - Izveštaj o realizaciji godišnjeg programa upravljanja za 2020. godinu

2021

- Godišnji program upravljanja za 2021. godinu
- Izveštaj o realizaciji godišnjeg programa upravljanja za 2021. godinu

2022.

- Godišnji program upravljanja za 2022. godinu

Odluke o budžetu Opštine Paraćin:

2017

- Završni račun budžeta za 2017

2018

- Završni račun budžeta za 2018

2019

- Završni račun budžeta za 2019

2020

- Završni račun budžeta za 2020

2021

- Završni račun budžeta za 2021

2022

- Izveštaj o izvršenju budžeta za period od 01.01.2023. do 30.09.2023. godine

- Drugi rebalans budžeta za 2022. godinu

2023.

- Odluka o budžetu opštine za 2023. godinu

Iz priloženog se vidi da je prikupljena dokumentacija koja obuhvata i vremenski period koji nije tema projekta (projektom je predviđeno analiziranje poslednje tri godine – 2020., 2021., 2022.) što je učinjeno kako bi se objektivnije sagledao napor upravljača da unapredi stanje zaštićenog područja.

3. Analiza prikupljene dokumentacije

3.1. Analiza planske dokumentacije

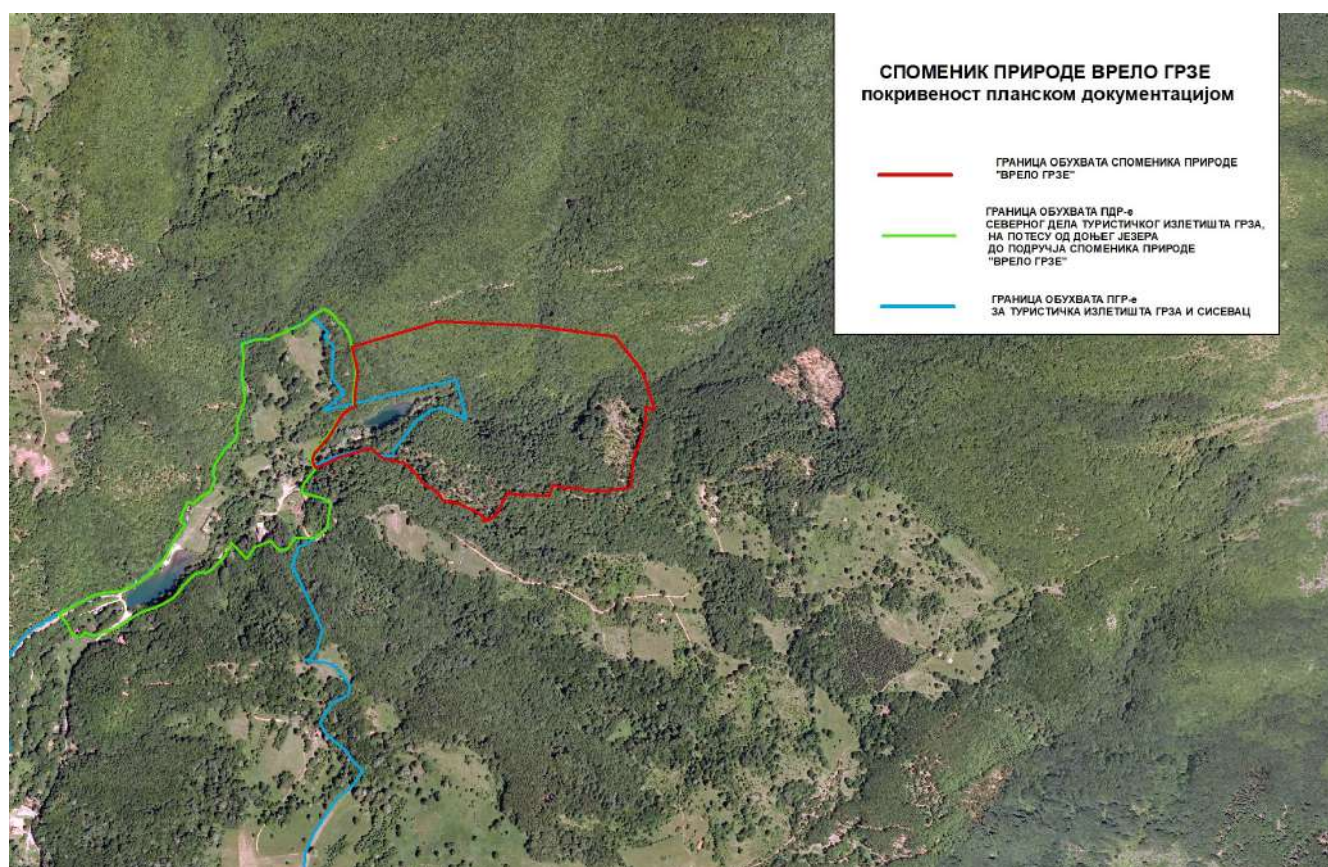
U odgovoru Opštinske uprave za urbanizam, finansije, skupštinske i opšte poslove navedeno je da se na područje vrela Grze odnose dva planska dokumenta i to:

1. Prostorni plana Opštine Paraćin (Usklađivanje prostornog plana Opštine Paraćin sa odredbama zakona, Sl. glasnik br. 72/09 i 81/09, objavljenog u SLO Paraćin br. 8/2011 od 01.07.2011. godine

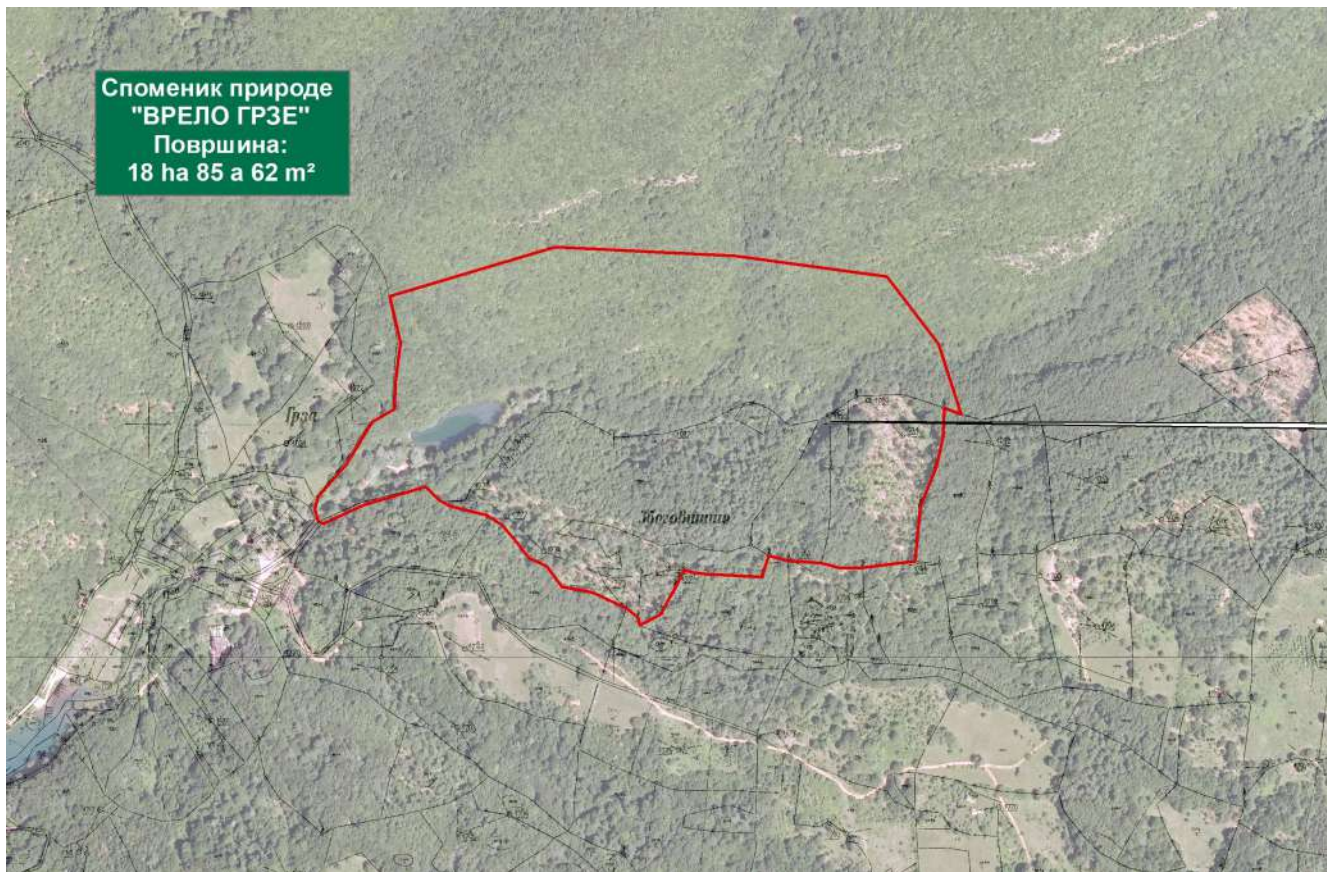
Po ovom planu namena ovog prostora je „šumsko zemljište“, a takođe ovim planom je prostor vrela Grze u referalnoj karti označen kao jedno od dvadeset planiranih zaštićenih područja na teritoriji opštine.

2. PGR za turistička naselja Grza i Sisevac objavljenog u SLO Paraćin 8/2008 od 09.05.2008. godine, koji malim delom obuhvata i prostor vrela Grze, sadašnjeg zaštićenog područja, a u tom delu je takođe namena zemljišta – šumsko zemljište.

Uz odgovor je priložena i grafička dokumentacija:

Slika 1: Postojeći planski dokumenti u odnosu na prostor zaštićenog područja

Slika 2: Obuhvat zaštićenog područja

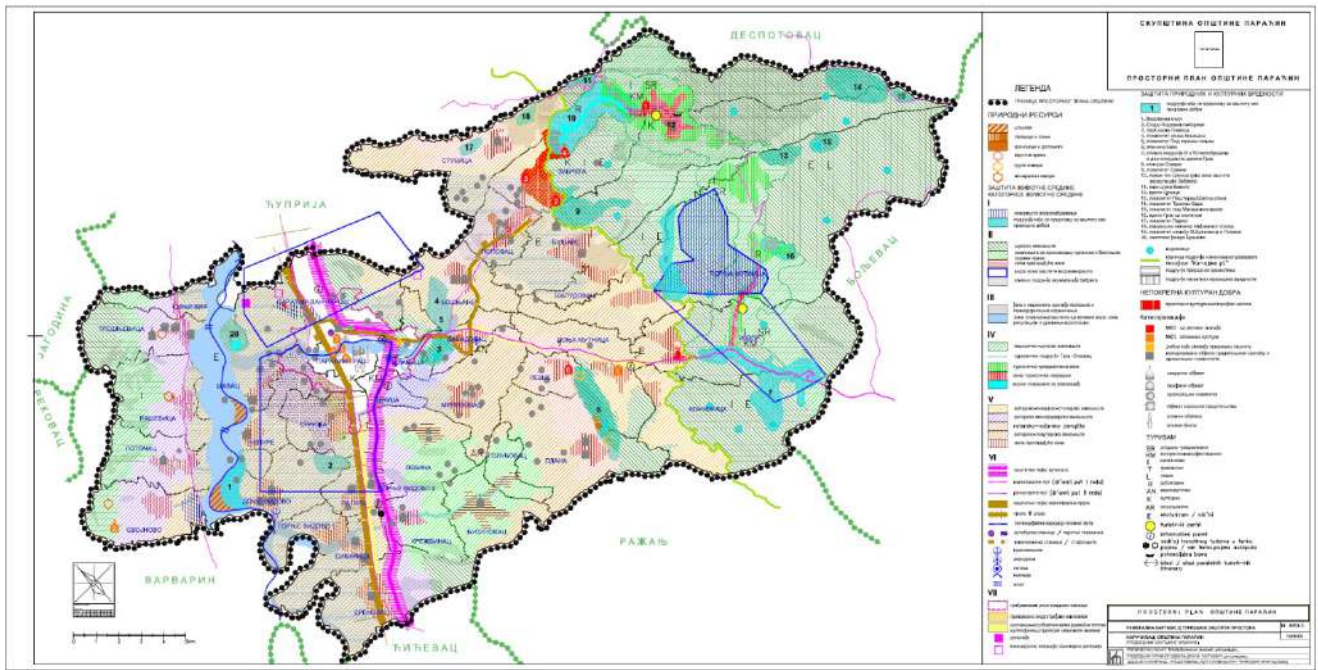
Kako Prostorni plan ne daje elemente za detaljno uređenje prostora zaštićenog područja, osim što navodi da je reč o planiranom zaštićenom području (koje je u međuvremenu i zvanično proglašeno), a PGR turističkih naselja Grza i Sisevac obrađuje uži prostor toka reke, jezera i samog izvorišta, te da se u ovom PGR navodi samo da je reč o “šumskom zemljištu” može se smatrati da područje zaštićenog područja nije adekvatno pokriveno urbanističkom planskom dokumentacijom.

Postojeća planska dokumentacija koja o prostoru govori kao o “šumskom zemljištu” ne ulazi u detalje organizacije prostora ali s druge strane načelno onemogućava gradnju i oštećenje zaštićenog područja eventualno neadekvatnim rešenjima, pa daje pozitivan doprinos kad je reč o sprovođenju zaštite.

Srednjoročno bi bilo od značaja uvrstiti kompletan prostor zaštićenog područja u izmenjeni PGR turističkih naselja Sisevac i Grza, time učvrstiti zaštitu od neadekvatne izgradnje i eventualno razmotriti razradu samog prostora uz ograničenja koja proizilaze iz prirode zaštićenog područja.

Međutim, u ovom trenutku, ne izgleda da postoji hitna potreba da se vrši izmena urbanističko - planske dokumentacije tj. takva izmena ne bi dodatno doprinela zaštiti prostora.

Slika 3: Prostorni plan opštine - referalna karta turizam i zaštita prirodne sredine

3.2. Odluke, pravilnici i mišljenja koja se odnose direktno na zaštićeno područje

U postupku pribavljanja dokumentacije od upravljača zaštićenog područja, a na osnovu odgovora Opštinske uprave za urbanizam, finansije i skupštinske poslove zatražena je odgovarajuć naučno – stručna studija – studija zaštite u skladu sa članom 42. Zakona o zaštiti prirode.

Upravljač je umesto navedene studije dostavio Rešenje o izdavanju uslova Zavoda za zaštitu prirode Srbije 03 Br. 019-70/2 od 10.05.2016. godine, koje je dakle izdato skoro tri godine posle donošenja odluke o proglašenju zaštićenog područja. Uslovi su inače izdati zbog u to vreme planiranih radova uređenja prostora, ali i ova greška govori o kapacitetima upravljača da savlada problematiku pravnog okvira za funkcionisanje upravljanja zaštićenim područjem (u prethodnom projektu upravljač je odgovorio na postavljeno pitanje po zakonu o pristupu informacijama od javnog značaja da ne postoji zakonski rok za predaju godišnjih programa upravljanja zaštićenim područjem i izveštaja o realizaciji ovih programa, što je netačno, jer zakon propisuje eksplicitni rok kada se ovi dokumenit moraju predati nadležnoj službi upravljača).

Upućena je žalba kancelariji poverenika za slobodan pristup informacijama od javnog značaja, u cilju dobijanja navedene studije, a u ovom trenutku zbog ove okonosti nije moguće analizirati elemente studije. Studija je zatražena i od Zavoda za zaštitu prirode Srbije na čijoj internet strani se nalazi naslovna strana studije sa datumom izrade 2012. godina, međutim u priloženom dokumentu ne nalazi se sama studija.

Kad je reč o ostalim odlukama kojima se utvrđuje zaštićeno područje i uređuju odnosi na području pribavljene su sledeće odluke, saglasnosti, planovi i pravilnici:

1. Odluku o proglašenju oblasti vrela Grze zaštićenim područjem III kategorije donela je Skupština Opštine Paraćin na sednici održanoj 22.11. 2013. godine pod brojem 63-1/2013-01-II.
2. Odluka je doneta na osnovu prethodno pribavljene saglasnosti Ministarstva, energetike, razvoja i zaštite životne sredine br. 353-02-2171/2013-08 od 30.10.2013. godine.

3. Upravljač je doneo Plan upravljanja za period od 2014. do 2023. godine – nije odgovoreno da li je data saglasnost nadležnog organa na plan upravljanja – član 54. Zakona

4. Na Plan upravljanja za period od 2014. do 2023. godine Mišljenje (sa primedbama) je dao Zavod za zaštitu prirode Srbije pod brojem 03 019-250/2 od 14.10.2014. godine

5. Pravilnik o čuvarskoj službi – (bez dokaza da je data saglasnost nadležnog organa lokalne samouprave) doneo je upravljač i nalazi se pod brojem 398-I od 29.10.2014.

6. Kako je već rečeno, umesto tražene studije zaštite, upravljač nam je dostavio Rešenje o izdavanju uslova zaštite prirode Zavoda za zaštitu prirode Srbije, izdate od strane Kancelarije u Nišu, 03 Br. 019-70/2 od 10.05.2016. godine za potrebe izvođenja radova uređenja zaštićenog područja.

Odluka o proglašenju zaštićenog prirodnog dobra doneta je uz pribavljenu saglasnost nadležnog ministarstva u skladu sa članom 41a Zakona o zaštiti prirode, a sama odluka sadrži zakonom predviđene elemente.

U skladu sa odredbama odluke upravljač je doneo Plan upravljanja za period od 2013. do 2024. godine kao i Pravilnik o čuvarskoj službi 29.10.2014. godine, a na navedeni Plan dato je i Mišljenje Zavoda za zaštitu prirode.

Upravljač, Turistička organizacija Paraćin, doneo je Pravilnik o čuvarskoj službi.

Nisu nam dostavljeni dokumenti iz kojih bi se videlo da je osnivač dao saglasnost na Plan upravljanja zaštićenim područjem za period od 2013. do 2024. godine, kao i na Pravilnik o čuvarskoj službi, kako je to propisano.

Načelno, pravni okvir za upravljanje zaštićenim područjem je uspostavljen, donete su odluke i pravilnici koji su neophodni za uređivanje odnosa na zaštićenom području, pribavljene saglasnosti i mišljenja nadležnih državnih institucija,

Sa druge strane, čuvarska služba za koju je donet Pravilnik i koja bi trebalo da se bavi kontrolom poštovanja reda na prostoru zaštićenog područja nije formirana ni 2023. godine, posledično (što će biti detaljnije predstavljeno u delu koji se odnosi na investicije u uređenje i troškove održavanja zaštićenog područja) prema dostupnim podacima ni izdvajanje sredstava planirano Programom upravljanja nije sprovedeno na način kako je to planirano tokom posmatranog perioda.

Istraživanje izvršeno na terenu tokom ovog i prethodnih projekata pokazalo je da je prostor zaštićenog područja preopterećen dolaskom turista u određenim periodima godine, da nema urednog odnošenja smeća, da se bez saglasnosti i mimo pravila vrši i oslikavanje stena na izvorištu što je u suprotnosti sa svrhom zaštite područja, da turisti na prostoru zaštićenog područja pale vatre, priremaju hranu (roštilj i sl.). Inventar zatečen na prostoru zaštićenog područja u proleće 2023. godine bio je dobrim delom teško oštećen i neupotrebljiv, potrebne popravke nisu realizovane godinama, pojedini elementi inventara bili su i opasni za posetioce (veliki šrafovi za montažu koji vire iz klupa npr.).

Dakle, kad je reč o pravnom okviru koji se odnosi na zaštićeno područje, može se reći da je on dovoljan za uspešno upravljanje. Međutim, kad je reč o realizaciji propisanog, stvari stoje sasvim drugačije, a čini se da nepostojanje adekvatne čuvarske službe koja je predviđena usvojenim propisima, predstavlja glavni element zbog koga izostaje stvarna zaštita zaštićenog područja.

3.3. Godišnji programi i izveštaji upravljača zaštićenog područja kao i godišnji programi i izveštaji o realizaciji programa upravljanja zaštićenim područjem, odluke o budžetu Opštine Paraćin

Za analizu planiranu projektom bilo je potrebno pribaviti dokumentaciju iz koje se vidi na koji su način i u kom obimu obezbeđivana sredstva potrebna za održavanje zaštićenog područja u predviđenom stanju, tokom poslednje tri godine (od 2020. do 2022. godine).

U ovu svrhu pribavljeni su završni računi budžeta koji su usvojeni do trenutka izrade analize – za 2020. i 2021. godinu, kao i Izveštaj o izvršenju budžeta za period od 01.01.2023. do 30.09.2023. godine i Drugi rebalans budžeta za 2022. godinu kao najpouzdaniji postojeći podaci do usvajanja odluke o završnom računu budžeta za 2022. godinu.

Kako budžet uglavnom ne razrađuje detalje planiranih troškova vezanih za zaštićeno područje kad je reč o tekućem održavanju (u budžetu se obično prikazuju investicije u nove objekte i infrastrukturu na takav način da je moguće “prepoznati” planirane iznose, međutim tekuće održavanje obično obuhvata više različitih aktivnosti na jednoj poziciji kojom se finansira korisnik budžeta – u ovom slučaju Turistička organizacija Paraćin), pribavljeni su i Izveštaji o radu Turističke organizacije za 2020. i 2022. godinu (za 2021. godinu prema dostupnim podacima Turistička organizacija nije skupštini uputila na usvajanje izveštaj o radu), kao i Planovi i programi rada i odgovarajuće najažurnije izmene planova i programa rada Turističke organizacije za 2020., 2021. i 2022. godinu

Konačno, kako se aktivnosti na zaštićenom području od strane upravljača planiraju Godišnjim programima upravljanja zaštićenim područjem a realizacija ovih programa se prikazuje u Izveštajima o realizaciji godišnjeg programa upravljanja zaštićenim područjem, pribavljeni su Godišnji programi upravljanja za 2020., 2021. i 2022. godinu, kao i odgovarajući izveštaji za 2020. i 2021. godinu (upravljač nije dostavio izveštaj za 2022. godinu i program upravljanja za 2023. godinu).

Napominjemo ponovo da je kroz prethodne projekte za potrebu izrade izveštaja o zaštiti prirode pribavljen širi krug dokumentacije, kako je to prikazano u poglavlju 2 ove analize, uključujući izveštaje i godišnje programe upravljanja za zaštićeno područje u periodu 2018 i 2019. godine, završne račune budžeta za 2017., 2018. i 2019. godinu kao i Planove i programe rada Turističke organizacije za 2015. i 2017., 2019. godinu i izveštaje o radu Turističke organizacije Paraćin za 2014. i 2016. godinu.

Budžet

Kad je reč o odlukama o budžetu u posmatranom periodu od 2020. do 2022. godine zaštićeno područje vrelo Grze se ne pominje ni na jednoj poziciji budžeta.

U sve tri godine u budžetskom Programu 6 – Zaštita životne sredine sredstva se predviđaju za zoohigijenu i podršku komunalnim uslugama, kao i za poslove zaštite od erozije (npr. uređivanje vodotokova, izgradnja protivbujičnih pregrada i slično).

Razdeo budžeta koji se odnosi na upravljača zaštićenog područja – Turističku organizaciju Paraćin ne sadrži detaljne prikaze budžetskih stavki iz kojih bi se iz odluke o budžetu videlo da li kroz neku poziciju (npr. tekuće održavanje i sl.) postoji finansiranje radova na zaštićenom području, pa smo zbog toga u sledećem koraku analizirali dokumenta upravljača – Turističke organizacije Paraćin.

Treba napomenuti da u budžetu za 2023. godinu predviđen je projekat Uprave za investicije „Doživi Grzu i Sisevac“ u iznosu od 2.7 miliona dinara, bez objašnjenja o čemu se tačno radi.

Turistička organizacija

U izveštajima o radu i planovima upravljača zaštićenog područja za posmatrani period ne može se ustanoviti koja su tačno (i da li su uopšte) sredstva izdvojena za potrebe održavanje javnog inventara i upravljanja zaštićenim područjem vrelo Grze.

Vrelo Grze se u izveštaju za 2020. godinu pominje samo u razdelu „problemi u radu“ gde se kaže:

кризним врсностима
години број остварених ноћења у Параћину износио 25.886 од чега 14.639 страних туриста и 11.227 домаћих туриста.
У току 2015. године у многоме се повећао обим посла туристичке организације општине Параћин, доношењем одлуке о проглашењу споменика природе "Врело Грзе" нашој организацији је поверено управљања и одржавање, што са собом повлачи и велике обавезе. Почев од 2014. године организација Међународног сајма привреде у Параћину је поверена туристичкој организацији Међународног сајма привреде у Параћину. Одлука о сталним манифестацијама на територији

U rebalansu 2021. ne postoje posebne reference na vrelo.

U izveštaj 2022. vrelo Grze ponovo se pominje u razdelu „problemi u radu“ gde se govori o manjku zaposlenih zbog čega upravljač ne može da adekvatno upravlja zaštićenim područjem:

У току 2022. године у многоме се повећао обим посла туристичке организације општине Параћин, доношењем одлуке о проглашењу споменика природе "Врело Грзе" нашој организацији је поверено управљања и одржавање, што са собом повлачи и велике обавезе. Из свега овог произилази неопходност запошљавања нових људи, како би се успешно реализовао план и програм рада у наредном периоду.

U Planu i programu za 2023. godinu nema referenci koje se direktno odnose na zaštićeno područje.

Godišnji programi upravljanja zaštićenim područjem i izveštaji o ostvarivanju programa upravljanja

Upravljač je dužan da u skladu sa zakonom donosi godišnji program upravljanja zaštićenim područjem, da ga zatim dostavi osnivaču (nadležnoj službi osnivača) do propisanog roka i da pribavi saglasnost osnivača na ovaj program. Izveštaj o ostvarivanju programa upravljač je takođe dužan da dostavlja osnivaču u zakonom propisanom roku.

Tokom projekta pribavljeni su izveštaji o stvarivanju programa upravljanja za 2020. i 2021. godinu, kao i program upravljanja zaštićenim područjem za 2022. godinu. Upravljač nije dostavio program za 2023. godinu ni izveštaj za 2022. godinu.

Kako nije reč o obimnim dokumentima (izveštaj za 2021. godinu sadržan je na jednoj strani A4 teksta, a izveštaj za 2020. na jednoj i po strani) i pošto je reč o dokumentima koji se direktno bave zaštićenim područjem prilažemo ih u ovom delu izveštaja.

Izveštaj za 2020. godinu:

Туристичка организација општине

ПАРАЋИН

Број ЈЧ-Г

Датум 10.03 2024 год.

ТУРИСТИЧКА ОРГАНИЗАЦИЈА ОПШТИНЕ ПАРАЋИН

Краља Петра Првог бр 69/2 35250 Параћин ПИБ 105621525 МБ 17716883

ОПШТИНА ПАРАЋИН

Управа за инвестиције и одрживи развој

Одељење за одрживи развој

За начелника одељења

Владимир Јанковић

ИЗВЕШТАЈ

О остваривању Програма управљања
За 2020. Годину

Споменика природе „Врело Грзе“

На основу члана 54. Закона о заштити природе („Сл.гл.РС“, број 36/09, 88/10 и 91/10-исправка), и члана 8. Став 14. Одлуке о проглашењу Споменика природе „Врело Грзе“ од 03.12.2013.године, Туристичка организација општине Параћин, Управљач заштићеног подручја СП „Врело Грзе“ вам упућује извештај о остваривању Програма за 2020. Годину.

Због епидемиолошке ситуације током 2020.године ТО Параћин је располагала са далеко мање средстава за уређење споменика природе „Врело Грзе“ Општина је одобрила средства у износу од 100.000,00 . За цео поступак спроведена је јавна набавка, а сам поступак -поправка и репарација парковског мобилијара спроводила је фирма „МАРШАЛ-МАРКЕТИНГ“ из Доњег Видова, утрошено је 83.000,00 динара.

На уређењу простора СП „Врело Грзе“ изведени су следећи радови и поправљена следећа добра:

- Поправка и репарација дрвеног пешачког моста – 2 комада
- Поправка инфо табле са мапом и њених носећих стубова и висине 2 метра и пречника 25цм -2комада
- Репарација дрвене табле са натписом „Врело Грзе“ дужине 2м и ширине 50 цм
- Поправка и репарација дрвене платформе са оградом
- Репарација дрвених канти за смеће
- Чишћење СП Врела Грзе“ од комуналног отпада

ТУРИСТИЧКА ОРГАНИЗАЦИЈА ОПШТИНЕ ПАРАЋИН

Краља Петра Првог бр 69/2 35250 Параћин ПИБ 105621525 МБ 17716883

Туристичка организација општине Параћин у 2021. години наставља да чува, унапређује и промовише заштићено подручје, спроводи прописане мере заштите и да ради на очувању природних и изворних амбијеталних вредности заштићенох подручја.

С поштовањем

в.д. директора ТО Параћин

V. Vucokovic
Владан Вучковић

Kao što se može videti, tokom 2020. godine vršene su manje popravke javnog inventara i održavanje prostora, a ukupno je utrošeno 83 hiljade dinara.

Izveštaj za 2021. godinu otkucan je na jednoj A4 strani i uglavnom je čini se reč o sličnim radovima održavanja javnog inventara i održavanja prostora. Nije naveden iznos utrošenih sredstava, međutim iz spiska radova čini se da nije reč o većem obimu izdvajanja od onog koji je sproveden 2020. godine, tj. oko 80 hiljada dinara.

Туристичка организација општине
ПАРАЋИН
Број 190-5
Датум 28.04 2022 год.

ТУРИСТИЧКА ОРГАНИЗАЦИЈА ОПШТИНЕ ПАРАЋИН

Краља Петра Првог бр 69/2 35250 Параћин ПИБ 105621525 МБ 17716883

ИЗВЕШТАЈ

О остваривању Програма управљања За 2021. Годину *Споменика природе „Врело Грзе“*

На основу члана 54. Закона о заштити природе („Сл.гл.РС“, број 36/09, 88/10 и 91/10-исправка), и члана 8. Став 14. Одлуке о проглашењу Споменика природе „Врело Грзе“ од 03.12.2013.године, Туристичка организација општине Параћин, Управљач заштићеног подручја СП „Врело Грзе“ вам упућује извештај о остваривању Програма за 2020. Годину.

На уређењу простора СП „Врело Грзе“ изведени су следећи радови и поправљена следећа добра:

- Поправка и репарација дрвеног пешачког моста – 2 комада
- Поправка и репарација дрвених клупи и столова
- Поправка и репарација дрвене платформе са оградом
- Репарација дрвених канти за смеће
- Чишћење СП Врела Грзе“ од комуналног отпада

Директор ТО Параћин

V. Vucokovic

Владан Вучковић

Kad je reč o Programu za 2022. godinu, ovaj dokument ima nešto veći obim ali nema finansijskih podataka – iznosa sredstava po pozicijama pa se ne može sagledati obim planiranih ulaganja u aktivnosti vezane za zaštićeno dobro. Ponovo se pominje tekuće održavanje javnog inventara, ali i određene marketinške aktivnosti. Na slici je samo deo izveštaja, poslednja strana, na kojoj se nalazi spisak planiranih aktivnosti, dok ostatak Programa sadrži opisne podatke o samom zaštićenom dobru i može se pronaći na internet strani udruženja.

Приоритетне активности и задаци који се планирају Годишњим програмом управљања Спомеником природе „Врело Грзе“ за 2022. годину су заштита природних и културних вредности и животне средине, односно:

- чување, обележавање и одржавање Споменика природе „Врело Грзе“
- презентација и популаризација
- пројекти, програми, и сл.
- уређење
- заштита флоре и фауне
- заштита споменика геонаслеђа
- заштита предела
- заштита животне средине.

Планирани задаци:

1. Популаризација и презентација Споменика природе „Врело Грзе“ што обухвата:

- Штампане флајера, лифлета, публикација и сл.
- Израду WEB презентације, израду информативних пунктова и др.
- Текуће одржавање туристичких мобилијара
- Редовно и ванредно чишћење од комуналног отпада.

2. Текуће одржавање мобилијара, пешачких стаза и путоказа.

Финансијска средства и материјалне претпоставке за извршавање поверених послова у управљању заштићеним подручјем и начин њиховог обезбеђења: Финансирање заштићеног добра према закону о заштити природе, обезбеђују се:

- Из буџета општине

Финансијска средства неопходна за остваривање мера и активности из Годишњег програма управљања Спомеником природе „Врело Грзе“, обезбеђује се из буџета општине Параћин.

Сагласност на годишњи план управљања СП „Врело Грзе“ даје општински орган надлежан за послове заштите животне средине.

Izveštaji o ostvarivanju planova upravljanja zaštićenim dobrom (kao i sami planovi za period kada izveštaj još uvek nije izrađen) trebalo bi da budu dokumenti iz kojih se najpreciznije može ustanoviti koje je aktivnosti upravljač realizovao vezano za zaštićeno područje.

Naime, kako je već rečeno, plan budžeta opštine, daje samo veoma široku sliku ukupno planiranih aktivnosti u okviru kojih je finansijski plan upravljača samo mali deo (manje od 1% plana budžeta), a u okviru programa svih aktivnosti upravljača – Turističke organizacije Paraćin, ponovo najveći deo aktivnosti nije vezan za zaštićeno područje. Na primer, kao što smo mogli da vidimo u budžetu Turističke organizacije koji iznosi oko 17 miliona dinara godišnje, tokom 2020. i 2021. godine direktno za zaštićeno područje je izdvojeno oko 80 hiljada dinara svake godine a i to sa “zbirnih” pozicija sličnih usluga i radova, odakle se finansiraju i druge slične aktivnosti.

Na žalost, kao što se vidi iz priložene dokumentacije, godišnji programi upravljanja zaštićenim područjem i odgovarajući izveštaji ne sadrže dovoljno informacija. Izveštaj za 2021. i Program za 2022. ne sadrže čak ni iskazan ukupan iznos novčanih davanja za sprovedene aktivnosti (npr. popravku javnog inventara), dok se planirane i sprovedene aktivnosti kako izgleda “prepisuju” iz godine u godinu, a da nije moguće ustanoviti čak ni to da li su stvarno sprovedene (npr. da li su zaista popravljene klupe i stolovi na prostoru zaštićenog područja).

Očigledno postoji potreba da se forma izveštaja propiše aktom osnivača, tj. da se i ovaj izveštaj prikazuje sa obavezanim elementima koji se između ostalog odnose na popis aktivnosti, količine po aktivnostima (npr. tačan broj popravljenih klupa) i finansijski izveštaj ili finansijski plan – zavisno od dokumenta, u kome se jasno i precizno iskazuje na način kako se to čini u budžetu i završnom računu budžeta sa koje pozicije u finansijskom planu upravljača će koje tačno aktivnosti biti finansirane u kom obimu.

Bez ovakve forme, izveštaji su praktično neupotrebljivi za ozbiljnu analizu.

Zanimljivo je u cilju sagledavanja ukupne realizacije desetogodišnjeg plana upravljanja zaštićenim područjem sagledati efekte u smislu realizacije planiranog investiranja definisanog Planom upravljanja od 2014. do 2024. godine.

Naime Plan upravljanja ima i svoj finansijski deo u kome je navedeno šta sve treba realizovati i koja je procenjena vrednost planiranih aktivnosti.

Prema ovom dokumentu u poglavlju 12 – Finansijska sredstva i materijalne pretpostavke za izvršenje poverenih poslova upravljanja, bilo je planirano da se u desetogodišnjem periodu izdvoji 6.38 miliona dinara.

Od ovog iznosa 2.040.000,00 dinara bilo je planirano za opremu i investicije u infrastrukturu i javni inventar, 370.000,00 za marketing, 380.000,00 za različitu dokumentaciju, a 3.590.000,00 za održavanje i čuvanje, od čega 2.400.000,00 dinara za čuvarsku službu.

12 ФИНАНСИЈСКА СРЕДСТВА И МАТЕРИЈАЛНЕ ПРЕТПОСТАВКЕ ЗА ИЗВРШЕЊЕ ПОВЕРЕНИХ ПОСЛОВА УПРАВЉАЊА

Согласно планираним активностима и задацима које треба извршити Управљач Спомеником прилоге „Врело Грче“ у оквиру плана управљања за период 2014 – 2023. година процењено је да су неопходна финансијска средства у износу од 6.380.000,00 динара.

Планиране групе радова са трошковима:

1. Чување и обележавање
2. Израда планских аката и програма
3. Уређење
4. Презентација и популаризација
5. Пројекти, програми, студије и сл.

Редни број	Вид рада	количине	број поврата	годишње	укупно	
1	Израда средњорочног Глана управљања		једнократно		150.000,00	динара
2	Израда годишњег програма управљања		сваке године	10.000,00	100.000,00	динара
3	Израда Правилника о унутрашњем реду и чуварској служби		једнократно		30.000,00	динара
4	Израда годишњег извештаја		сваке године	10.000,00	100.000,00	динара
5	Израда идејног пројекта спомениког гробишта		једнократно		200.000,00	динара
6	Обележавање спољне границе		једнократно		170.000,00	динара
7	Израда и постављање информативне табле	1	једнократно		90.000,00	динара
8	Одржавање дрвеног мобилијара и дрвних конструкција		3		450.000,00	динара
9	Постављање нових путоказва	6	једнократно		60.000,00	динара
10	Постављање нових корти за синеће	10	једнократно		50.000,00	динара
11	Чишћење смећа		сваке године	25.000,00	250.000,00	динара
12	Кошење и уклањање корова и траве		сваке године	25.000,00	250.000,00	динара
13	Куповина напратника за гашење пожара	2	једнократно		50.000,00	динара
14	Куповина металних за гашење пожара	3	једнократно		30.000,00	динара
15	Чување и надзор		сваке године	240.000,00	2.400.000,00	динара
16	Израда чуварске кућице	1	једнократно		450.000,00	динара
17	Реконструкција постојећег пута са изградњом одводног канала		једнократно		600.000,00	динара
18	Уређење паркинга простора		једнократно		200.000,00	динара
19	Одржавање пешачких стаза		3		240.000,00	динара
20	Уређење видикоца- израда аградне платформе		једнократно		150.000,00	динара
21	Штампање флајера, публикације и др.		сваке године	15.000,00	150.000,00	динара
22	Израда WEB SITE-а		једнократно		70.000,00	динара
23	Одржавање WEB SITE-а		сваке године	15.000,00	150.000,00	динара
	УКУПНО				6.380.000,00	динара

Slika 4: Izvor iz Plana upravljanja 2014-2023 - planirane investicije i troškovi

Koliko je zaista investirano?

Očigledno da tokom 2020., 2021. i 2022. godine nije bilo investiranja u infrastrukturu i javni inventar, već da su sredstva izdvajana za tekuće održavanje, čišćenje, a u planovima za 2020., 2021. i 2022. godinu predviđeno je i izdvajanje sredstava za marketing, međutim nema potvrde da je aktivnost i sprovedena (internet strane zaštićenog područja svakako nema).

Tokom realizacije projekta “Zaštitimo prirodu Paraćina” udruženje građana “Pridruži se” realizovalo je istraživanje o izdvajanju sredstava za zaštićeno područje u periodu 2014. - 2021. godina i to analiziranjem opštinskog budžeta, izveštaja o radu i druge dokumentacije upravljača.

Prema ovoj analizi tokom ovog perioda za investicije je izdvojeno tokom 2016. i 2017. godine oko 3.5 miliona dinara (3.060.053,64 sa PDV u 2016. po Izveštaju za 2016. godinu i oko 1.5 miliona prema Planu i programu za 2017. godinu).

U toku realizacije ovog projekta pribavljeni su Izveštaji o ostvarivanju Programa upravljanja zaštićenim područjem za 2018. i 2019. godinu. Oba izveštaja u tekstu navode realizovane investicije u 2016. i 2017. godini i to u 2016. realizovanih 3.058.899,24 dinara i u 2017. godini 1.396.420,34 dinara.

Током 2016. године Туристичка организација општине Параћин је захваљујући средствима Министарства трговине туризма и телекомуникација и средствима Општине Параћин радила на уређењу споменика природе „Врело Грзе“ које је најзначајнији туристички потенцијал наше општине. Од Министарства по пројекту смо добили средства од 2.000.000,00 динара по уговору 401-00-509/1/2016-08 од 06.07.2016, а од Општине Параћин 1.500.000,00 динара. За цео поступак је била расписана јавна набавка а сам посао уређења је спроводила грађевинска фирма АД Спектар инвест из Параћина, утрошено је 3.058.899,24 динара.

Током 2017. године Туристичка организација општине Параћин је захваљујући средствима општине Параћин радила на уређењу споменика природе „Врело Грзе“ које је најзначајнији туристички потенцијал наше општине. Општина је одобрила средства у износу 1.500.000,00 динара. За цео поступак спроведена је јавна набавка, а сам посао уређења спроводила је грађевинска фирма АД Спектар инвест из Параћина, утрошено је 1.396.420,34 динара.

Takođe u oba izveštaja nema iznosa sredstava izdvojenh za aktivnosti tokom 2018. i 2019. pa se na primer u izveštaju za 2019. godinu kaže:

Туристичка организација општине Параћина је у 2018. години и током 2019. године наставила да чува и промовише заштићено подручје, спроводи прописане мере заштите и да ради на очувању природних и изворних амбијенталних вредности заштићеног подручја „Врела Грзе“. У 2019. Години, Организација за поштовање и бригу о животињама - ORCA, донирала је Туристичкој организацији општине Параћин 225 килограма хране за птице. Храна за птице постављена је у хранилицама на више локација у оквиру СП „Врело Грзе“.

Iz navedenog je jasno (pošto u kasnijim izveštajima nema pomena o investcijama u opremu i infrastrukturu) da je ukupno tokom deset godina u infrastrukturu i javni inventar zaštićenog prirodnog dobra uloženo 4.455.319,58 dinara do kraja 2017. godine.

Kako je Planom upravljanja od 2014. do 2023. godine za ove namene bilo planirano oko 2.040.000,00 dinara, može se reći da je izdvojen znatno veći iznos sredstava u odnosu na početni plan (2.18 puta više od plana).

Znatno je teže ustanoviti koliko je sredstava uloženo u marketinške usluge, održavanje, izradu planova i pravilnika, projektну документацију, чуварску службу.

Činjenica je da ne postoji internet strana zaštićenog područja, čak ni upravljač do početka 2023. godine izvesno vreme nije imao svoju funkcionalnu internet stranu, da ne postoji чуварска служба, ali su odgovarajuće odluke, planovi, pravilnici i projekti usvojeni (što znači i izrađeni) pa je svakako ovaj „trošak“ (ukoliko ga je bilo, jer deo ovih dokumenata izrađuje sam upravljač u okviru redovnih aktivnosti) realizovan.

Kad je reč o održavanju, ukoliko se za referencu uzme izveštaj iz 2020. godine u kome je navedeno da je za održavanje javnog inventara (popravke) i одношенје смећа издвојено 80 hiljada dinara, moglo bi se reći da je i

u ovom delu plan većim delom ostvaren (planirano je 500 hiljada dinara za košenje trave i odnošenje smeća, odnosno oko 55 hiljada godišnje)

Zaključak ove finansijske analize je da su osnivač i upravljač za infrastrukturu i javni inventar izdvojili znatno više sredstava od plana, da je bilo izdvajanja sredstava za održavanje javnog inventara, da je (povremeno) sprovedeno čišćenje i košenje (ponekad i kroz „javne radove“), da je izrađivana planirana dokumentacija, ali da tokom deset godina realizacije Plana upravljanja nije izrađena internet strana zaštićenog područja niti organizovana čuvarska služba.

4. Stanje zaštićenog prirodnog dobra ustanovljeno terenskim istraživanjem - uvidom

Udruženje „Pridruži se“ se kroz više projekata bavilo stanjem zaštićenog područja „Spomenik prirode vrelo Grze“ i pratilo stanje na terenu.

Tokom projekta „Zaštitimo prirodu Paraćina“ krajem 2022. godine načinjena je ova fotografija, koja pokazuje prostor zaštićenog područja, na kojoj se vidi smeće, tragovi paljenja vatre, kao očigledan dokaz nepoštovanja propisa kojima je uređen boravak posetilaca na prostoru vrela Grze.

Tokom realizacije projekta „Štitimo li vrelo Grze“ izvršen je novi obilazak terena sa angažovanim ekspertom i tom prilikom je ponovo evidentirano stanje javnog inventara i uređenja prostora, što je dokumentovano u video materijalu izrađenom kroz projekat i fotografijama priloženim uz ovu analizu.

Slika 5: Fotografija načinjena tokom 2022. godine kroz projekat "Zaštitimo prirodu Paraćina"

Slika 6: Nepoznati autor oslikao je (bez dozvole?) stenu iznad vrela i time narušio izgled prirodnog predela

Slika 7: Uništen javni inventar

Slika 8: Oštećena tabla granice zaštićenog područja

Slika 9: Uništen javni inventar

Slika 10: Uništen javni inventar

Slika 11: Znak upravljača na truloj uništenoj klupi

Slika 12: Uništen javni inventar

Slika 13: Javni inventar opasan po posetioce - šraf viri iz klupe

5. Zaključak i predlozi

5.1. Značajni nalazi analize

Analizom dostupnih informacija ustanovili smo sledeće:

1. Sve važne odluke predviđene propisima donete su od strane nadležnih organa. Nedostajuća Studija zaštite koja nije pribavljena kroz projekat pominje se na internet strani Zavoda za zaštitu prirode Srbije, gde je u okviru dokumentacije postavljena naslovna strana Studije iz 2012. godine, pa zaključujemo da je i ovaj dokument izrađen i postoji.
2. Sredstva planirana Planom upravljanja od 2014. do 2023. godine u delu investicija i opreme su značajno premašena (investirano je više nego što je planirano), realizovana je planirana dokumentacija, nema dokaza da je realizovan plan marketinške kampanje (ne postoji internet strana, nije poznato da li su štampani flajeri i brošure), nisu izdvojena sredstva za čuvarsku službu.
3. Način praćenja utroška i planiranja sredstava za aktivnosti na zaštićenom području kroz Godišnje programe u pravljanja i izveštaje nije adekvatan, ovi dokumenti ne sadrže jasan finansijski plan, količine, te nije moguće pratiti šta je zapravo planirano a šta je sprovedeno.
4. Terenskim istraživanjem ustanovljeno je da je zaštićeno područje u lošem stanju, sa oštećenim inventarom i na udaru ljudskih aktivnosti usled velikog broja posetilaca (bacanje smeća, loženje vatre), oštećenja javnog inventara koji se ne popravljaju blagovremeno, nepostojanja čuvarske službe i neefikasnog sistema odnošenja smeća.
5. Nepostojanje čuvarske službe koja bi zaštitila javni inventar i obezbedila poštovanje reda ključni je nedostatak. Da je čuvarska služba postojala svakako bi bile potrebne manje investicije u svrhu popravljavanja uništenog javnog inventara i održavanja prostora.
6. Upravljač se u sopstvenim godišnjim izveštajim žali na nedostatak kapaciteta, jer zbog zabrane zapošljavanja ne može da zaposli dovoljan broj radnika, a činjenica je da Turistička organizacija Paraćin s obzirom na brojne druge aktivnosti nije u mogućnosti da sa postojećim brojem zaposlenih adekvatnu pažnju posveti zaštićenom području.
7. Potrebno je izdvojiti sredstva kako bi se javni inventar obnovio, posebno kad je reč o elementima koji su potencijalno opasni za posetioce (klupe, nadstrešnice, mostovi).
8. Nije potrebna hitna izmena postojeće planske dokumentacije, ali bi bilo od koristi da se u narednom periodu vrelo Grze šire obuhvati (celo zaštićeno područje) novim PGR turističkih naselja Grza i Sisevac ili na drugi način pokrije planskom dokumentacijom.

5.2. Preporuke

Na osnovu nalaza dajemo sledeće preporuke:

1. Promeniti upravljača zaštićenog područja

Zbog neadekvatnog kapaciteta i širokog spektra aktivnosti, uz relativno skroman budžet, potrebno je promeniti upravljača zaštićenog područja i umesto Turističke organizacije odrediti JKP Crnica za upravljača.

JKP Crnica obavlja kao redovne aktivnosti održavanje javnih površina (čišćenje, košenje), odvoženje smeća, a takođe i investicione aktivnosti, tj. već poseduje stručne radnike za širok spektar aktivnosti potrebnih za održavanje zaštićenog područja (planiranje investicija, izvođenje radova, izrada projektne dokumentacije, čišćenje javnih površina, odvoženje smeća, košenje trave).

JKP Crnica takođe ima daleko veći broj zaposlenih (samo preko agencija za lizing radne snage mesečno se angažuje preko 100 zaposlenih), a takođe i znatno veći budžet pa je u prilici da efikasnije upravlja zaštićenim područjem.

Marketinške aktivnosti vezane za zaštićeno područje Turistička organizacija može obavljati kao deo svojih redovnih aktivnosti, što bi trebalo i inače da čini.

2. Izdvojiti sredstva za obnovu javnog inventara

Budžetom za 2023. kako se čini već su izdvojena sredstva u ove svrhe, ali kompletna obnova zahtevala bi detaljno sagledavanje i planiranje poslova. Da li je to i učenjeno od strane upravljača nije nam u ovom trenutku poznato.

3. Formirati čuvarsku službu

Formiranje čuvarske službe neophodno je da bi se sačuvalo zaštićeno područje u uslovima velikog pritiska turista/izletnika. Pored investicija u obnovu inventara ovo je najvažniji korak i bilo bi dobro da se izmenom lokalnih propisa upravljač obaveže da u određenom roku sprovede formiranje čuvarske službe.

Trošak postojanja službe dugoročno se umanjuje manjim troškovima održavanja i investiranja u obnovu opreme.

Osim opravdanja kroz troškove, za formiranje čuvarske službe postoji i suštinsko opravdanje – zaštićeno područje nije zaštićeno ako ga niko ne čuva i ako se od bisera prirode tokom letnje navale izletnika pretvara u deponiju otpada i javno ruglo kako je to navedeno u članku „Energetskog portala“ na linku <https://energetskiportal.rs/srpski-nemar-prema-prirodi-oslikan-na-primeru-vrela-grze/>

Ovaj članak je dovoljna opomena da se razume da je bez čuvarske službe, koja zaista košta, svako ostalo investiranje zapravo uzaludno jer je šteta koju proizvodi nepostojanje čuvarske službe daleko veća od svake koristi bilo kakvog drugog investiranja u zaštićeno područje.

4. Do kraja 2023. godine doneti novi desetogodišnji Plan upravljanja za period od 2023. do 2033. godine u skladu sa zakonom

Kako je dosadašnji Plan upravljanja na isteku svog roka, neophodno je hitno pokrenuti proceduru za izradu novog Plana upravljanja za naredni desetogodišnji period, kako je to zakonom propisano, uključujući i proceduru javnog uvida koju zakon nalaže.

5. Propisati način izveštavanja i planiranja

Neophodno je propisati formu godišnjeg programa upravljanjem zaštićenim područjem i izveštaja o izvršenju godišnjeg programa upravljanja kako bi se obezbedila transparentnost i preciznost u planiranju i obaveštavanju javnosti o sprovođenju planiranog.

Ovi dokumenti treba da imaju formu finansijskog plana, kao i kvantitativni deo kojim se tačno precizira obim sprovedenih aktivnosti.